

नट्या धोरणाला 'नापास' करण्याची घाई नको

गीता महाशब्दे

शिक्षण हक्क कायद्यातील नापास न करण्याच्या तरतुदीमुळे असरच्या अहवालात गुणवत्ता घसरलेली दिसते असे 25-30 वर्षे उच्चपदावर काम केलेले अधिकारीही म्हणत आहेत. असरचा अहवाल सहज स्वीकारून ते कायद्यालाच झोडपायला निघाले आहेत. इतक्या वर्षांत त्यांनी उभा केलेला गुणवत्तेचा गड इतका ठिसूळ होता का? वैज्ञानिक पद्धतीने प्रयोग करणे, वस्तुनिष्ठ परीक्षण करणे व त्यानंतरच निष्कर्ष मांडणे अशी वैज्ञानिकता दुर्दैवाने आपल्या शिक्षणक्षेत्रात नाही. जेवताना भाजी तिखट लागली तर मिरची जास्त घातली असेल किंवा आपल्याला तोंड आले असेल, अशा दोन्ही शक्यता लक्षात घेण्याइतकी वैज्ञानिकता सर्वांकडेच असते. मुले नापास, की आपली शिक्षणव्यवस्था नापास की मूल्यमापन पद्धती नापास हे प्रश्न का विचारले जात नाहीत?

बालककेंद्री वातावरणात आठवीपर्यंतचे शिक्षण पूर्ण करण्याचा हक्क 6 ते 14 वयोगटातील प्रत्येक बालकाला कायद्याने दिला आहे. बालकाला नापास न करण्याची एक महत्त्वाची तरतूद यात आहे. 'आता मुले अभ्यास करीत नाहीत', असं काही पालक, शिक्षक, अधिकारी, मंत्री म्हणताहेत. मुलांना नापास केले तर प्रत्येक बालक शिकेल का?

वैयक्तिक स्पर्धात्मक परीक्षेत अपयशाचे खापर बालकावर फोडता येते. ढ हे लेबल चिकटवले, की शिक्षक-पालकांइतकेच स्वतः बालक सुद्धा ते स्वीकारून टाकते. त्यामुळे व्यवस्थेचे फावते. शिकायला मदतकारी असे मूल्यमापन करीत प्रत्येकाला शिकेपर्यंत शिकवायचे म्हणजे आपली जबाबदारी वाढते. ती झटकण्याची, कायद्यातील तरतुदींनाच चूक ठरविण्याची, किती ही घाई?

नापास करून मूल शिकते असे कोठेही सिद्ध झालेले नाही. उलट बालकांच्या आत्मसन्मानाला त्याने धक्का बसतो. शिकण्याची प्रेरणा व कष्टांची तयारी कमी होते. जगण्यात, समाजातील सहभागातही त्याला नापास ठरवले जाते. सामाजिक विषमता वाढायलाच त्यामुळे हातभार लागतो. न्याय आणि समानता प्रस्थापित करणे हे शिक्षणाचे उद्दिष्ट असेल तर विषमता वाढविणारे कोणतेही धोरण चालणार नाही.

वर्षभरातली प्रगती तपासली, तर असे दिसते की प्रत्येकाने प्रगती केलेलीच आहे. एखाद्या विषयात जास्त, एखाद्या विषयात कमी. नोकरीतही किंवा राजकारणातही नवे काम शिकण्याचा, समस्या आकलनाचा व सोडवण्याचा प्रत्येकाचा वेग कमी-जास्त असतो. तरीही तेथे आपण कोणाला नापास करीत नाही. केवळ बालकांसाठी वेगळे धोरण का?

गेल्या वर्षी एका पद्धतीने शिकून जे आले नाही ते त्याच वर्गात पुन्हा बसून त्याच सरासरी पद्धतीने शिकून येईल का? नापास झालेल्या मुलांकडून शिक्षक अपेक्षाही कमी ठेवतात. शिक्षकांच्या अपेक्षा आणि मुलांचे शिकणे याचा थेट संबंध आहे हे जगात अनेक प्रयोगांनी सिद्ध केलेले आहे.

नापास न करणार्या देशांचा अनुभव काय सांगतो? फिनलंड या छोट्याशा देशाने एकेकाळी सामान्य दर्जाची असलेली त्यांची शिक्षणव्यवस्था पद्धतशीर प्रयत्न करून सुधारलेली आहे. मुलांना नापास न करता, आवश्यक ती मदत नेमकेपणाने आणि लगेचच्या लगेच पुरवत त्यांनी हे साधले आहे. त्यांची सर्व मुले शिकतात आणि मुलामुलांच्या संपादणुकीत फारसा फरक नसतो. फिनलंडने जगाला असे दाखवून दिले आहे की बाजारी दबावांना बळी न पडता एक वेगळा रस्ता घेऊन गुणवत्तापूर्ण शिक्षणव्यवस्था निर्माण करता येऊ शकते. विश्वास, व्यावसायिकता आणि सामूहिक जबाबदारी हा तो रस्ता आहे. फिनलंडमध्ये शाळातपासणी नाही, चाचण्यांशी जोडलेले उत्तरदायित्व नाही, स्वतःच पुढे जाण्याची स्पर्धेची मानसिकता नाही. शासकीय शिक्षण व्यवस्था त्यांनी

कशी सुधारली हा या लेखाचा विषय नाही. आता हे महत्वाचे, की नापास न करताही योग्य ती मदत वेळच्यावेळी पुरवून प्रत्येक मूल शिकू शकते आणि गुणवत्ता सुधारता येते हे फिनलंडने दाखवून दिलेले आहे. भारतातही पु. ग. वैद्य सरांसारख्या अनेकांनी नापास मुलांच्यातील गुणवत्ता जोपासण्याचे मार्ग प्रत्यक्ष कार्यातून दाखवून दिलेले आहेत. आपले शिक्षणतज्ज्ञ त्यातून का शिकत नाहीत?

एखादी गोष्ट बालकाला येत नाही हे समजण्यासाठी अख्ये सत्र वाट पाहायची आणि आता शिकवायला वेळ नाही म्हणून नापास करावयाचे हे पूर्वीचे धोरण अन्यायकारक आणि शिकण्यात अडथळा आणणारे आहे. आपल्याला शिक्षण हक्क कायद्याचे गुणवत्तेचे उद्दिष्ट साधायचे आहे, म्हणजे निष्पतीच्या समानतेपर्यंत जायचे आहे आणि ते देखील मुलांना नापास न करता. त्यासाठीची महत्वाची गोष्ट म्हणजे 'कितीही केलं तरी सर्व मुलांना शिकविता येणार नाही' ही धारणा सोडावी लागेल. सरासरी पद्धतीने वर्गात शिकविल्यानंतर कोणत्या बालकांना कोणत्या अभ्यासासाठी विशेष मदतीची गरज आहे हे तपासणारे मूल्यमापन वरचेवर केले पाहिजे. याची सोय कायद्याने सातत्यपूर्ण सर्वेक्षण मूल्यमापनात केली आहे. महाराष्ट्राने त्या बाबतीत काही पावले उचललेली असली तरीही खर्चा अर्थाने याची परिणामकारक अंमलबजावणी अजून सुरुही झालेली नाही. व्यवस्थेला-अधिकार्यांना-शिक्षकांना नवी कल्पना शिकायला, राबवायला, चुका समजून त्या सुधारायला पुरेसा वेळ दिला पाहिजे. मुलांच्या अडचणी नेमक्या कशा शोधायच्या, कोणत्या प्रकारे मदत केल्यास त्या दूर होतात याबाबतचे शिक्षणशास्त्रविषयक ज्ञान शिक्षकांना असणे, त्यासाठीची साधने निर्माण करून ती उपलब्ध करून देणे व व्यवस्थेतील सर्वांचे सबलीकरण करणे याकडे धोरणकर्त्यांनी व शिक्षणतज्ज्ञांनी लक्ष देण्याची गरज आहे.

चौकट 1 -

नापास केले नाही तर मुले शिकणार नाहीत असे ज्यांचे मत आहे अशा शिक्षक-पालक-अधिकारी-मंत्र्यांनी काही प्रश्न स्वतःला विचारावेत.

- 1) तुमचे स्वतःचे मूल 3 वर्षांचे असताना हे नापास होण्याच्याच पातळीचे मूल आहे असे कधीतरी तुमच्या मनात आले का?
- 2) त्याला एखादी गोष्ट येत नाही असे लक्षात आल्यावर तुम्ही काय केलेत? 'याला नापास करा' असे त्याच्या शिक्षकांना सांगितलेत, की त्याला न येणारी गोष्ट स्वतः लक्ष घालून शिकविलीत?
- 3) जे धोरण तुमच्या स्वतःच्या मुलासाठी तुम्ही बाळगलेत ते इतरांच्या मुलांनाही लागू पडते असे तुम्हाला वाटत नाही काय?
- 4) नापासाबद्दलचे धोरण ठरवताना तेथे माझे मूल आहे असा विचार तुम्ही करता आहात की ती इतरांची मुले असणार आहेत असे गृहीत धरता आहात?
- 5) असा भेदभाव करण्याचा अधिकार भारतीय राज्यघटनेने आपणांस दिला आहे काय?

चौकट 2 -

प्रत्येक गटात सर्व बुद्ध्यांकांची मुले येतील असे दोन गट केले. एका गटाबाबत शिक्षकांना सांगितले की ही अत्यंत बुद्धिमान मुले आहेत. दुसऱ्या गटाबाबत सांगितले की ही सामान्य बुद्धिमतेची मुले आहेत. वर्षअखेरीला मुलांच्या शिकण्याचे मूल्यमापन केले. जो गट बुद्धिमान मुलांचा आहे असे शिक्षकांना वाटत होते त्या गटातील सर्व बुद्ध्यांकांची मुले जास्त शिकली कारण शिक्षकांनी त्यांच्याकडून जास्त अपेक्षा ठेवल्या. जो गट सामान्य बुद्धिमतेच्या मुलांचा आहे असे शिक्षकांना वाटत होते त्या गटातील सर्व बुद्ध्यांकांची मुले कमी शिकली कारण शिक्षकांनी त्या मुलांकडून फार अपेक्षा ठेवल्या नाहीत.